

Szeretet és emberség: portré az „okos” és „büszke” cigányról

Született 1963-ban. Ezt a Pro Cultura-kitüntetés papírjából tudom Orsós Annáról. Tehát az „átkos”-ban nevelődött. Ismerem az első Romatanácsból is (2002–2006). Okos volt, iskolázott. Míg a roma vezérekre ez nem volt mindig jellemző. Tanár. A pécsi egyetem romológiai tanszékén dolgozik, emellett a Nyelvtudományi Intézet félállású munkatársa. Ír, tanít. Ennyit tudtam róla.

Tengelicen, Tolnában született, nőtt fel – kezdi a telefonban. Merthogy tisztáztuk: mindkettőnk élménye az etnikai megkülönböztetés nélküli gyermekkor. Cigányok és magyarok között. (No, én húsznál többel vagyok idősebb.) Tengelicen, ahol felnőtt, nem volt megkülönböztetés. Földművesek voltak, figyelték egymást, volt szeretet. Érdekes: tegnap a szendrőládi polgármester asszony cigányokról, fehérekről beszélve hányszor mondta ezt a szót: szeretet. Mondom. Erre ő hozzáteszi: és emberség. Megkülönböztetést, hogy ő cigány, először a gimnáziumban hallott. Pedig – emlékszik vissza – kis-

gyermekként óvodába kerülve csak beás nyelven tudott, később tanult hozzá magyarul. Álságosan azt írták a papírjára – jóval utána tudta meg –: hátrányos helyzetű. Ezt utólag és akkor is nagyon felháborítóan tartotta. Noha a megkülönböztetés előnyt kínált számára. Mondom: a szociális pozitív diszkrimináció – közbeszól – erről van szó, ez a nagy baj, a pozitív diszkrimináció! – Ismétlem: a pozitív szociális diszkrimináció megalázó volt, átéltem, mint „munkásszarmazású”, akárcsak az etnikai pozitív diszkriminációt. (Csak most, hogy leírom, jut eszembe: részben nem lehet tagadni a „p. d.” eredményességét, részben nevetséges volt, hogy hamarosan a munkásból átminősítettek – a szocdemek üldözése után – „munkásarisztokrata” gyermekké. „Hátrányos”-sá.) – Érdekes, mondja, hogy ez a pozitív, vagy már nem is tudja, milyen megkülönböztetés a másik kisebbség – a tolnai németség – részéről érte. Együtt érző volt, de mégis bántotta. Merthogy megkülönböztetés.

Első diplomája orosz szakos általános iskolai tanár. Azóta is tanít. A tanítást tekinti élethivatásának. Az iskola a legfontosabb a roma gyerekek számára. Ezért is nem tartja jónak: a romológiai tanszékre is jön a megkeresés, 200 frissen végzett, fiatal, roma értelmiségit akarnak azonnal vezető állásba helyezni. Pozitív diszkrimináció. Látszólag romabarát, valójában romaellenes. A fiatalok „zsíros állá-

sok”-ba kerülnek – így mondja –, nem kell megküzdeniük a közalkalmazotti besorolás keserveivel, mint minden más tanárnak. És nem mennek a romák körébe tanítani. Nem tudnak azonosulni azokkal. – Közbevágak: vajon nem a roma értelmiségnek kellene roma programokat vezetni? A szociálisan kiemelkedettek a saját szegénységükért? Igaz, hogy a roma értelmiség igyekszik felejteni a származását? Anna: igen is, nem is. Ismét kritikusan szól a kiemeltekről. Nem a kiemelkedőkről. Ez ma is nagy baj. A fiatal romák ettől lesznek szélsőségesek és arrogánsak. Ők majd megmondják, mi kell a cigányoknak. Beülnek a „bársonyszékbe”. De visszakerdezek: csak az ő feladataikról beszélünk? A cigány értelmiségről? Azután folytatja. Szerinte egy megoldás van: mindenki azonos mércével méretessék. Emlékszik: vizsgatanítását megnézték a bonyhádi iskola tanárai – merthogy látni akarták, ki kerül majd oda hozzájuk, az iskolába. Egyetlen észrevételük volt – a dicsérő szavak mellett –, hogy a nevét változtathatná meg. (A rendszer őszintétlenségére vagy az emberek tapintatosságára volt jellemző: minderről csak akkor értesült, amikor elhagyta Bonyhád, hogy felsőbb szintre lépjen.)

Pálmáiné Orsós Anna közoktatásban végzett munkásságáért átveszi a Pro Renovanda Cultura Hungariae Trefort-díját, 2006

Kérdem a mai iskoláról. Merthogy én a kistelepülések sajátos iskolatípusainak kimunkálásában és a munkahelyteremtésben látom a romakonfliktusok feloldásának hosszú távú lehetőségét. Nem a „rasszizmus” elleni tüntetésekben. Azok csak amolyan lelkiismeret-megnyugtató akciók a városi értelmiség részéről. Akik miatt – pontosabban életidegen, szánni való magatartásuk miatt – rejtve maradt tegnapig: a rendszerváltás legnagyobb áldozata a cigányság. Alapvetően azok a foglalkozási ágak mentek tönkre, amelyekben megtalálták a megélhetési lehetőséget. És ha az anya nem tud enni adni a gyermekének, akkor lopni fog. Cigány, nem cigány. A romakérdés elsősorban – majd nem kizárólag – szociális kérdés. Így én. Mosolygok magamon: én beszélek a szakembernek, a romológusnak. Várom a válasza. – Ő mondja a maga gondolatmenetét. Valóban rossz helyen kerestük a megoldást. A Soros Alapítvány pusztán jó szándékból teljesen melléfogott, amikor azért emelt ki embereket, mert azok „cigányok” voltak. Ez eleve megkülönböztetés a többségi társadalom részéről. Megalázó, hogy egy cigány gyermeknek például a felvéte-

ROMÁK MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN – ROMAPORTRÉ

Válogatás Orsós Anna műveiből, 1994–2002

lin csak 80%-ot kellett teljesítenie ahhoz, hogy bejusson valahová. (Felírom a jegyzetfüzetembe: ez egy büszke cigány, mint a romantikus regényekben, nem egy „megélhetés-cigány”, mint az elmúlt húsz év neveltjei. Dehát, ha nincs 80%-os küszöb, még kevesebb a roma értelmiségi...) Az iskoláról, a mai képzési rendszerről beszél. Tragédia a kisebbség számára az a kultúrpolitika, amely a bolognai rendszert így vezette be. Lefelé nivellál és ezáltal a kisebbségek értelmiségi rétegét nem kényszeríti önmegpróbálásra. A kreditrendszer, az azzal járó fegyelmezetlenség és ügyeskedés törvényesítése a kisebbségeknek árt. Akiknek éppen egy szigorú és erős követelményrendszerre lenne szükségük. Közbevágók: bevezették a BA-t anélkül, hogy tisztázták volna, mihez is segít a három év tanulás – hát semmihez. Ő a politikáról beszél. Arról, hogy nem is gondolta volna az 1980-as években, jön majd olyan időszak, amelyikben a pártpolitikának ilyen meghatározó szerepe lehet. Néha úgy érzi: a cigányügy a pártpolitika áldozata. A cigányügyet formálisan támogatók áldozatai ők. Nem kérnek a pártfogóikból. Csak egyenlő elbírálást akarnak. És kérnek sok apró odafigyelést. Aminek viszont semmi nyoma. Példákat említ, mit kellene a roma pedagógusok érdekében tenni. Senki oda sem figyel. Azok részéről, akik nap mint nap a romaérdekekről prédikálnak.

Kérdem: a romanyelv-tanítás milyen állapotban van? Felírom magamnak, nem kérdezem: negyedszázaddal ezelőtti vitakérdés volt közöttünk: kell-e a roma nyelveket kifejleszteni a romák között vagy sem. (Lelki jó barátom, Ránki György az asszimilációról beszélt. Nem értett egyet az én felfogásommal: támogatni a disszimilációt. Kell a roma, a zsidó, a sváb stb. értelmiségi. A sokszínűség... Lehet, neki volt igaz-a?) Anna mesél: beásul beszélt, amikor óvodába került. A '60-as években vagyunk. Csak beszélt, beszélt, azután rádöbent: másként kell beszélnie, ha meg akarja értetni magát. Így tanult meg magyarul. (Leírom, tehát mégiscsak nemzeti-ség a cigány, illetve a beás?) Szerinte ma az oláh-cigányok őrzik leginkább nyelvi kultúrájukat. Közbevágók: arról álmodtunk, hogy a nyelvi sokféleség érték, meg kell őrizni. Ismét rosszul gondoltuk? Ő: a cigány nyelveknek nincs presztízse. A szülők oláh vagy beás nyelvét a fiatalok nem viszik tovább.

Értik, de gyermekeiket már magyarul nevelik. Példákat említ. A falvakban nincs romanyelv-tanár – ismétli. Elmentek újságokhoz, helyi tévékhez bemondónak, szerkesztőnek, mert kell a kimutatható cigány. (Hozzáteszem: a „statisztikai cigány”). Aki a többszörösét keresi meg annak, mint amit a szegény közalkalmazott tanár kap. Így azután képzetlen szülőket vagy éppen a testnevelő tanárt kérik, hogy beást vagy oláht tanítson. És ez még a jobbik eset. Kérdésekre, hogy szeretik-e a cigányok a cigány nyelveket, csak azt tudja mondani, hogy nem. Fontos lenne, mondja, hogy a nyelv és az identitás nagyobb szerepet kapjon. Így jobban magukénak éreznék az országot. Én vidéki élményeimet említem: Arlót, Szendrőládot, Nyírlugost, a Dráva mentét. Anna beszélni kezd, folyik belőle a szó arról, hogy az egymás mellett élés mindig kisközösségi, hogy a helyieknek kell kitalálniuk, mit tegyenek. (Én: „vidékfejlesztés”). Beszél arról: a sajtó általában árt ezzel a botrány-tematizálással, és azzal, hogy nem képes rokonszenvet kiváltani az esetek iránt...

Közbevágók: segítheti az előrelépést, hogy a konfliktusok a felszínre kerültek. Legalább őszintén és tiszta mondatokkal beszélhetünk eddig szőnyeg alá söpört témákról. Egyetért. Hosszan fejtegeti. De, mondja: elküld egy internet-közleményt, amely szerint a romák genetikai... (nem írom le).

Megnéztem a beszélgetés után ugyanezt a közleményt a romákról. Istenem. Vannak olyanok, akiknek az jut eszükbe, ha az emberek szegények és a minimális egészségügyi normák alatt élnek, hogy genetikai... ahelyett, hogy azon gondolkodnának, hogyan lehetne megfelelő egészségügyi szolgáltatásban részesíteni őket. Azután: megjegyzéseket tesznek a szexuális életükre, ahelyett hogy odafigyelnének arra, hogy a szabályozott szexualitás felvilágosítás kérdése is. Vagyis Annának igaza van, amikor kitért a válaszadás elől: vajon csak a roma értelmiségnek van felelőssége a romákért? És a nem roma értelmiségnek nincs felelőssége a nemzet, az állampolgári közösség majdnem 10%-áért? Hiszen a többség kezében van a kormány – konzervatív és baloldali –, az ő kezükben (a mi kezükben) van a kultúra, a tudomány! És csak ennyire vagyunk képesek? Hát úgy látszik...

(G. F.)